

ВІДГУК**на дисертацію Колкутіної Вікторії Вікторівни****«Літературна есеїстка Дмитра Донцова: націософсько-герменевтичні аспекти»****на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук
за спеціальністю 10.01.01 – українська література**

В сучасних умовах російської агресії, постійно існуючих загроз втрати ідентичності і державності спадщина Дмитра Донцова набирає все більшої актуальності, тож поява наукового дослідження Вікторії Колкутіної неминуче відбиває певні назрілі закономірності. Під пильним оком дисертантки літературознавча есеїстка Дмитра Донцова вперше постала у своєму найповнішому інтердисциплінарному представленні. Всебічно аналізуючи джерельну базу, залучаючи раніше не досліджувані літературно-критичні матеріали, розвиваючи, уточнюючи й проблематизуючи наукові тези своїх попередників-донцовознавців, В. Колкутіна подає на сьогодні найдокладнішу і найсистемнішу наукову візію літературно-естетичних поглядів Донцова крізь призму «іманентних для його мислення націософських та герменевтичних ідей» (с. 38).

У дисертації опрацьовано близько сотні опублікованих у різні часи і в різних джерелах праць Д. Донцова (у списку літератури вказано 98 позицій, №№ 96-194), зверено увагу на ключові теоретико-методологічні та естетико-філософські засади мислення критика, котре кваліфіковане як есеїстичне. Творчість Донцова постає у контексті розвитку українського, російського та західноєвропейського літературно-філософського дискурсу першої половини ХХ ст., на структурно-змістовому рівні якого позначилися органічні тенденції розвитку традицій національного державотворення. При цьому дослідниця переконливо доводить тезу про цілковиту оригінальність художньої манери українського мислителя, самостійність його бачення, вагу власного життєвого досвіду у конструюванні націотворчої ідеології, акцентує на полемічному сприйнятті та відображенні ним української історії.



Літературознавчу спадщину Д. Донцова у дисертації вперше проаналізовано як націософську смислову цілісність, що знайшла своє найповніше вираження у тлумаченні ним художніх текстів української літератури. Національно-герменевтичну модель світовираження мислителя В. Колкутіна виформовує як від початку пов'язану, з одного боку, з ідеями і пошуками доби, а, з другого, – зі специфічними особливостями його мислення, що оприявнює центральні доміанти творчості.

Дисертаційна робота засвідчує її автора як уважного доскіпливого читача, вдумливого аналітика, що володіє чітким структурним мисленням, схильністю до скрупульозних деталізацій і уточнень. Серед наукових здобутків дисертантки слід виділити низку важливих моментів, які посутньо корегують усталені погляди, означають нові перспективи сучасного донцовознавства:

1. Дослідниця продемонструвала глибоке і кваліфіковане прочитання праць своїх попередників, виважений аналіз їх основних концепцій. Вона вперше систематизувала всі донцовознавчі праці, які розподілила за трьома основними текстуальними групами: іманентні, у яких превалюють системні й об'єктивні підходи; такі, що базуються на особистих емоціях; та еkleктичні, що витворили досить суперечливі способи тлумачення.

2. Переглядаючи вперше задекларовану О. Баганом періодизацію творчості Д. Донцова, першочергово наголошуючи на критеріях розвитку, а не хронології (с. 50-52), дослідниця запропонувала уточнити її до трьох основних етапів. Очевидно, що така пропозиція не може замінити періодизацію О. Багана й обидві ще мають перспективи для обговорень і уточнень, проте на увагу заслуговує виокремлення й деталізація раннього періоду становлення світоглядних тенденцій критика, зсув початку його творчої еволюції до 1902 (а не 1909) року. Характеризуючи багатогранні іпостасі творчої особистості Д. Донцова, В. Колкутіна виділила ключові етапи «радикальної трансформації» його стилю, запропонувавши розглядати чотири основних системотворчих координати: світоглядну еволюцію, періодизацію, багатогранність таланту, тяглість виформовування націософської герменевтики.

3. Досліджуючи націоналізм як комплексне структуроване поняття, дисертантка розглядає його не лише як стратегію національно-визвольного руху, але й як важливу світоглядну, національно-екзистенціальну методологію інтерпретації (с. 56), що розгортається у площині «культурного націоналізму» (с. 102). На її думку, саме «культурно-духовні обрії націоналізму Д. Донцова привели до авторського трансформування національно-екзистенційної методології інтерпретування текстів» (с.60).

4. У роботі скореговано й конкретизовано ідеолого-естетичні доміанти есеїстичної спадщини Д. Донцова, які доповнено кваліфікованими як провідні для стилю мислителя націостверджувальними, націоекзистенційними герменевтичними аспектами.

5. Системно потрактовуючи літературну есеїстку Донцова як теоретико-літературне, літературно-критичне та історико-літературне явище, В. Колкутіна акцентує на есеїстичному а не академічному стилі, зауважуючи, що мислитель виступає не лише глибоким естетиком і теоретиком літератури, але й герменевтичним практиком, літературна критика якого має суто герменевтичний сенс «розгадування» містерії літературної творчості. Слід цілком погодитись і з її думкою про те, що есеїстичні спостереження та оцінки філософа часто не маючи академічно-літературознавчого пояснення, усе ж мали й мають онтологічну та культурологічну мотивацію.

6. Розглядаючи націоцентризм як методологічну доміанту есеїстичного мислення Д. Донцова, дисертантка визначає його основні формотвірні риси, акцентуючи на врахуванні мислителем основоположності художнього письменства для національного буття, розуміння нації як визначальної реальності. У роботі докладно проаналізовано націософську специфіку донцовської періодизації літературного процесу, розуміння ним творчості представників давнього письменства, класичної і модерної літератури, вісниківців та радянських письменників, зосереджувано увагу на своєрідній стильовій аксіології критика – трактуванні ним літературних стилів середньовіччя, бароко, романтизму й модернізму, соцреалізму та неоромантизму.

Науково важливим у роботі виступає перший розділ «Теоретико-методологічні аспекти тлумачення літературної есеїстики Дмитра Донцова», у якому детально відстежено основні філософські, політичні, естетичні та герменевтичні концепти націоцентричного світогляду критика (с. 75-76), з'ясовано роль Донцова у становленні «унікальної вісниківської ідентичності» (с. 69), конкретизовано сформовану ним ідеологічну парадигму вісниківства (с. 85).

На увагу заслуговує думка дисертантки про те, що Д. Донцов «послугується новими методологічно-інтерпретаційними прийомами, відмінними від усталених у літературознавстві, демонструє власне герменевтичне бачення духовних концептів універсуму» (с. 61), завжди «виходить із питомих українських реалій». Цілком аргументованою видається її пропозиція відійти від означень націоналізму критика як «інтегрального» чи «тоталітаристського», змінивши його на «вольовий» або «чинний» і підсиливши тим самим «яскраву революційну складову» (с. 61).

У другому розділі «Основні естетичні та методологічні ідеї Дмитра Донцова» з'ясовано основні концепти націософської естетики критика, покликаної культивувати лицарське, героїчне мистецтво літератури. Авторка демонструє глибоке прочитання праць Донцова з метою відстеження основних акцентів формування ключових естетичних ідей мислителя як вони закладалися та прослідковувалися у ряді його праць («Криза нашої літератури» «“L'art pour l'art” чи як стимул життя?» та «Трагічні оптимісти» «Наше літературне гетто» «Модерна література розкладу» та ін.), детально характеризує кожну з описаних її ключових рис (виділено 24 (с. 116). Визначаючи націософську естетику Д. Донцова як героїчну, неромантичну, шевченківську, дисертантка наголошує на двох основних концептах, які, на її думку, лягли в основу герменевтичного методу українського мислителя: «акції» та постійної «спрямованості на критику нігілістичних теорій краси» (с. 116).

Націософська герменевтика Д. Донцова у дисертації кваліфікована як така, що, будучи водночас і націософською і літературознавчою (с.124), має виразну національно-екзистенціальну природу» (с.127). Вивчаючи специфіку націософської інтерпретаційної системи Д. Донцова (трактат «Націоналізм»,

статті «Патріотизм і націоналізм», «Що таке націоналізм?» «Крок вперед» «До старого спору» та ін.), В. Колкутіна виділяє основні герменевтичні домінанти, чотири з яких вважає основоположними: націоцентризм, ідеалізм, волонтаризм, героїзм.

Як опорний в інтерпретаційній системі філософа вона розглядає концепт націоцентризму, що формує основні сенси органічного цивілізаційного вибору. При цьому важливості набирає естетичний чинник, який передбачає пріоритетність ірраціонального, інтуїції над раціо. Заслуговують на увагу думки дисертантки щодо специфіки розуміння Донцовим акту суб'єктивної інтерпретації творчості письменників, яка «у собі вже передбачає усвідомлення того проникливого безмежного суцього, чого автор не знав, а дослідник побачив» (с. 188). У даному випадку авторка акцентує на репрезентації не лише переживання, а й вираження: «бо в самому акті інтерпретації Д. Донцов виражає своє власне націєзахисне переживання, котре тотожне до націоцентричної позиції досліджених ним письменників» (с. 188).

У третьому, найбільшому за обсягом, розділі «Літературно-критична аксіологія та еристика Дмитра Донцова» з метою визначення специфіки літературно-критичної рефлексії Донцова, В. Колкутіна детально вивчає його основні літературознавчі праці: «Поетка українського Рисорджименто», «Націоналізм», «Дві літератури нашої доби», «Де шукати наших історичних традицій?», «Дух нашої давнини», «Правда прадідів великих», «Туга за героїчним», «Поетка вогняних меж», «Незримі скрижалі Кобзаря» та ін. Основну увагу вона звертає на систему ціннісних націоцентричних орієнтацій критика, яка й визначає його полемічну налаштованість – літературну еристику (с.с.195-196). Зауважуючи, що в епіцентрі літературної герменевтики Донцова «перебувала людина чину і вчинку, людина духовно активна, подієва» (с.200), як цілком нове для його герменевтичної практики жанрове утворення дослідниця розглядає шевченкознавчі праці автора, що в межах його літературознавчих розмислів посідають цілком осібне місце. Їх своерідну смислову цілісність, на її думку, структурує ряд моментів: написані в один період; ідейно близькі за порушеними в них проблемами; відзначаються цілісною композиційною структурою, схожою

моделлю сюжетобудування; тяжінням до психологічно-споглядального дослідження спадщини поета (с.с. 211-212).

У дисертації вперше звернено увагу на новий для Донцова жанр кінорецензії. Мається на увазі опублікований ним відгук на німу кінострічку «Тарас Шевченко», відзняту кіностудією ВУФКУ у 1925-1926 роках. Аналізуючи критичну статтю Д. Донцова «Спростачений Прометей» (див. с.с. 228-235), дослідниця акцентує на герменевтичному характері Донцовської оцінки кінострічки, яка цілком оберталася навколо образу України як наскрізної домінанти у спадщині поета. При цьому вона виділяє два основні питання, навколо яких розгортається полеміка: «прочитання» ідеології Т. Шевченка знімальною групою з позиції кіномистецтва та дослідження засобів впливу на глядача. Авторка зауважує на поміченій Донцовим дотичності проблем націєтворчого характеру у кіномистецтві та красному письменстві: сугерування ідей, наявність відповідного сценарію, адекватного світогляду поета. Новий жанр критичної практики Донцова, який поєднав риси літературної критики й кінорецензії, дослідниця відзначає публіцистичним пафосом, критичним викладом, політичним спрямуванням, чіткою критичною аргументацією і полемічністю.

Аналізуючи історико-літературну аксіологію Донцова, дисертантка підкреслює суб'єктивізм його критичних рефлексій, що пояснює домінуванням наскрізного націософського вістря його поглядів, неухильним відсортовуванням усього їм не відповідного. Відтак, авторка констатує наскрізну антитетичність критичної рефлексії мислителя, що, з одного боку, актуалізувала творчість мудрих, мужніх і шляхетних представників давнього письменства, українського романтизму та неоромантизму й вісниківства як осердя національної «історичної пам'яті», «правди козацької» (Г. Сковорода, І. Котляревський, Т. Шевченко, М. Гоголь, О. Стороженко. Олена Пчілка. І. Франко, В. Стефаник, Марко Черемшина, Леся Українка), а, з другого, нищівно декларувала період народницького та ранньомодерністичного письменства як період найбільшого занепаду українського національного духу, виділяючи при цьому ключові фігури деструкторів націоцентричних ідей, антигероїв,

культурних антиподів Шевченка – Пантелеймона Куліша та Михайла Драгоманова. Аналізуючи Донцовські рефлексії літературної доби першої половини ХХ століття, В. Колкутіна акцентує загострення психологічного несприйняття критиком космополітичного модернізму, радянської літератури, констатацію ним спільних занепадницьких рис, прикладів деградації таланту (М.Рильський, В. Винниченко, М. Рудницький, Ю. Шерех та ін.).

Детально аналізуючи рецензії Донцова на твори О. Бабія, Б. Кравціва, Д. Віконської, Р. Єндика, Л. Мосендза та ін., вона відстежує в них означені мислителем опорні концепти вісниківського дискурсу як справжнього літературного еталону, аксіологічного орієнтиру для сучасників: філософію трагічного оптимізму, історіософські основи героїчного мистецтва, екзистенційність художньої свідомості, ідеалізм, окциденталізм, волюнтаризм, християнізм, елітаризм та індивідуалізм.

Четвертий розділ «Історико-літературний дискурс в есеїстиці Дмитра Донцова» присвячений осмисленню періодизації української літератури в націософсько-діахронному трактуванні Д. Донцова, що ще більш оприявило ідеологічну закоріненість світогляду автора, специфіку структурування ним літературної історіографії. Аналіз виокремлених Донцовим трьох основних періодів розвитку української художньої літератури як періодів розквіту, виродження та протистояння героїчної естетики лицарсько-християнського духу й естетики декадансу, дозволив дисертантці остаточно сформулювати основні риси національної літератури, вироблені націоцентричною естетикою мислителя, потрактовуючи їх в іманентному для Донцова герменевтичному баченні: націоцентризм, суб'єктивність, волюнтаризм, героїчність, активізм, динамізм, релігійність, ідеалізм, окциденталізм, ірраціоналізм, войовничість, свободолюбство, фанатизм, шляхетність (довершеність) стилю тощо.

У результаті ознайомлення з дисертацією виникли певні зауваження та побажання:

Перше стосується назви підрозділу 1.2 «Структура творчої особистості Д. Донцова», яка видається некоректною, адже робота написана не з психології. На стор. 66 авторка стверджує, що «структура творчої особистості Д. Донцова

зумовлена його світоглядною еволюцією (від соціалізму, через консерватизм до націоналізму), наявністю трьох періодів творчості (раннього, вісниківського (міжвоєнного) та пізнього) та багатогранністю таланту автора». Однак виникає питання: чи періодизацію творчості письменника можна розглядати як структурний елемент його творчої особистості?

Друге, розмірковуючи над особливостями есеїстичного мислення Д. Донцова, дослідниця спробувала відстежити його «типові онтологічно-екзистенціальні перегуки на змістовому, стильовому та смисловому рівнях між ідеями західноєвропейської, російської думки ХХ століття» (с. 95), апелюючи при цьому до праць В. Розанова, Ф. Юнгера, Т.С. Еліота, Г.К. Честертона (с.с. 95-99); окрім того, вона помічає суголосність антиколоніалістичної герменевтики Д. Донцова з ідеями культурного імперіалізму (Е. Саїд) та національної ідентичності (Е. Томпсон). Шкода, що з означених контекстів випала постать І. С. Нечуя-Левицького, творчість якого, очевидно, не була достеменно відомою Донцову. Проте сьогодні, коли схожість націоцентричних ідей обох українських мислителів постає як цілком очевидна, про це слід говорити обов'язково. Називаючи праці сучасних українських донцовознавців, не слід оминати і присвячену Лесі Українці відому монографію О. Забужко «Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій» (2007), де авторка неодноразово покликаючись на праці Донцова, продовжує його ідеї.

Третє, у підрозділі 2.3. «Ідеалізм у структурі теорії та практики тлумачення Д. Донцова» не завжди розрізнено поняття «ідеалізму» (ідея, ідеал) і «ідеологізму» як своєрідної ідеології автора.

Четверте, у роботі, на жаль, трапляються повтори, іноді цілими абзацами (див. с.с. 261- 287; 181-183 і 341-343; 377-379 та 387 і 391), що засвідчує неналежну увагу загалом дуже уважної дослідниці до вичитування тексту своєї дисертації. Деякі перегуки простежуються і у відповідних формулюваннях назв підрозділів, скажімо: 3.2. Критичні осмислення творчості авторів народницької та ранньомодерністичної течій і 4.2. Письменство другої половини ХІХ – початку ХХ століття як простір полеміки та апологетики.

Помічені зауваження не можуть позначитись на високій оцінці сумлінної наукової роботи Вікторії Колкутіної. Монографічне дослідження, наукові публікації авторки написані на високому фаховому рівні. Автореферат достатньо повно відтворює викладені в дисертації результати дослідження. Розбудований дисертанткою алгоритм націософсько-герменевтичного аналізу літературознавчо-есеїстичної спадщини Дмитра Донцова може бути успішно використаний як у подальших дослідженнях праць мислителя, так і у з'ясуванні питань розвитку націофілософських інтенцій українського письменства ХІХ-ХХ століть.

Робота Вікторії Колкутіної є самостійною, належно апробованою у доповідях на 16-и міжнародних (у т.ч. 6-и закордонних – Польща, Чехія, Болгарія, Німеччина, ПМР) та 9-и всеукраїнських конференціях. Із сорока восьми опублікованих авторкою наукових статей 26 – у фахових виданнях МОН України, 7 – у закордонних. Опублікована за результатами дослідження монографія «Історія української літератури в історико-літературних студіях Дмитра Донцова» (Одеса, 2015) знайшла схвальний відгук в Україні (Харлан О. Д. // Слово і час. 2015. № 11).

Дисертація Вікторії Вікторівни Колкутіної цілком відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 2016 року, № 567), а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент – доктор філологічних наук,
професор кафедри теорії та історії світової літератури
імені професора В. І. Фесенко

Київського національного лінгвістичного університету

Т.С. Мейзерська

